

УДК 376.091.214-056.262-053.3/4

Довгопола Катерина

кандидат психологічних наук
старший науковий співробітник
відділу освіти дітей з порушеннями зору
kdovgopola@gmail.com

ORCID ID 0000-0002-5306-4505

Dovhopola Kateryna

PhD in Psychology,
Senior Research Fellow Department of Education
of Children with visual impairment

Інститут спеціальної педагогіки і психології
імені Миколи Ярмаченка НАПН України
вул. М. Берлінського 9, м. Київ, 04060, Україна

Mykola Yarmachenko Institute of Special
Pedagogy and Psychology of the National Academy
of Pedagogical Sciences of Ukraine 9,
M. Berlinskoho St., Kyiv, 04060, Ukraine

АНАЛІЗ ПРОГРАМ З РАНЬОГО РОЗВИТКУ ДЛЯ ДІТЕЙ З ВАЖКИМИ ПОРУШЕННЯМИ ЗОРУ ВІД НАРОДЖЕННЯ ДО ТРЬОХ РОКІВ

ANALYSIS OF EARLY DEVELOPMENT PROGRAMS FOR CHILDREN WITH SEVERE VISUAL DISORDERS FROM BIRTH TO THREE YEARS OLD

Анотація. Складний процес психічного становлення у ранньому дитинстві істотним чином залежить від умов життя і виховних впливів. Важкі порушення зору та візуальна депривація впливають на протікання психічного розвитку у перші роки життя дитини. Метою статті є аналіз програм для дітей до трьох років, які рекомендовані МОН України, з позиції розвитку та виховання дітей з важкими порушеннями зору, з'ясування доцільності їх використання для дітей названої категорії, а також з'ясування наявності або відсутності потреби написання оновленої програми. Були використані наступні теоретичні методи дослідження: аналіз, синтез, порівняння, узагальнення.

Наразі у науковій літературі відсутній аналіз програм раннього розвитку, рекомендованих МОН України, з точки зору особливостей розвитку та потреб дітей з важкими порушеннями зору. В той же час в Україні відбуваються активні дії з реформування освіти, в т.ч. і її дошкільної ланки, відбувається розвиток процесів раннього втручання. Проаналізовано та поділено на групи ряд програм для дітей, які рекомендовані МОН України: програми, які частково включають ранній вік; програми, які орієнтовані на дітей з нормотиповим розвитком та віком від народження до 3 років; програми для дітей з особливими освітніми потребами, з'ясовано їх можливість використання для роботи з незрячими дітьми. Окремі з них не можуть бути використані у роботі з незрячими дітьми. Інші можуть бути використані, як основа для модифікації за умови виконання цієї модифікації спеціалістом, який має відповідні компетенції. З'ясовано, що Державний

стандарт дошкільної освіти не висвітлює у достатній мірі вимоги до програм для дітей раннього віку. Наразі рекомендованою для дітей з порушеннями зору є одна програма з раннього розвитку, яка отримала гриф МОН у 2014 році. Ця програма має свої сильні та слабкі сторони, та в основному не відповідає тим підходам, які зараз є актуальними у вітчизняній дошкільній освіті, та вимогам, які прописані у діючому Державному стандарті дошкільної освіти. Звідси постає питання створення нової програми для незрячих дітей раннього віку, яка буде вписана у сучасну парадигму розвитку дошкільної освіти України.

Ключові слова: *ранній розвиток, діти з важкими порушеннями зору, вік від народження до трьох років, освітня програма, державний стандарт дошкільної освіти.*

Abstract. The complex process of mental formation in early childhood depends significantly on living conditions and educational influences. Severe visual impairment and visual deprivation affect the course of mental development in the first years of a child's life. The purpose of the article is to analyze the programs for children under three years, which are recommended by the Ministry of Education and Science of Ukraine, from the standpoint of development and education of children with severe visual impairments, to determine their feasibility for children and find out if you need to write an updated program. The following theoretical research methods were used: analysis, synthesis, comparison, generalization.

Currently, there is no analysis in the scientific literature of early development programs recommended by the Ministry of Education and Science of Ukraine in terms of developmental needs and needs of children with severe visual impairments. At the same time, Ukraine is taking active steps to reform education, including its preschool level, and is developing early intervention processes. The article analyzed and divided into groups of a number of programs for children recommended by the Ministry of Education and Science of Ukraine: programs, some of which include early age; programs that focus on children with standard development and age from birth to 3 years; programs for children with special educational needs, their possibility of using them to work with blind children has been clarified. Some of them cannot be used to work with blind children. Others can be used as a basis for modification, provided that this modification is performed by a specialist who has the appropriate competencies. It has been found that 1 early development program is currently recommended for this category of children. This program has its strengths and weaknesses, and generally does not meet the approaches that are currently relevant in the domestic preschool education, and the requirements set out in the current State Standard for Preschool Education. This raises the question of creating a new program for blind young children, which will be inscribed in the modern paradigm of preschool education in Ukraine.

Key words: *early development, children with severe visual impairments, age from birth to three years, educational program, state standard of preschool education.*

Актуальність дослідження. Період від народження до кінця третього року життя – це вік найбільш швидкого фізичного і психічного розвитку дитини. Складний процес психічного становлення у ранньому дитинстві істотним чином залежить від умов життя і виховних впливів. Важкі порушення зору та візуальна депривація впливають на протікання психічного розвитку вже у перші роки життя дитини. Тому необхідно, починаючи з немовлячого віку, турбуватися не тільки про охорону здоров'я і про нормальний хід дозрівання дитячого організму, але й про виховання дитини, про правильне керівництво

розвитком психічних процесів і властивостей особистості, враховуючи її вікові та індивідуальні психофізіологічні особливості. Програми з раннього розвитку для незрячих дітей відіграють важливу роль у вище зазначених процесах та мають допомагати батькам та спеціалістам у питаннях визначення напрямку виховного та корекційно-розвиваючого процесу, орієнтуванні у стадіях розвитку дитини, послідовності виховних впливах та розумінні очікуваних результатів.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Наразі у науковій літературі відсутній аналіз програм раннього розвитку, рекомендованих МОН України, з точки зору особливостей розвитку та потреб дітей з важкими порушеннями зору. В той же час в Україні відбуваються активні дії з реформування освіти, в т.ч. і її дошкільної ланки (Державний стандарт дошкільної освіти, 2021), відбувається розвиток процесів раннього втручання (Деякі питання реалізації пілотного проекту «Створення системи...», 2016; Концепція державного стандарту спеціальної..., 1999; Концепція створення та розвитку системи надання послуги..., 2019; Кропивницька М. Е., 2019; Кукуруза Г. В., 2017; Програма «Батьки за раннє...», н.д.). Все це обумовлює актуальність перегляду наявних програм та з'ясування наявності або відсутності потреби написання нових, які будуть відповідати оновленому освітньому законодавству.

Метою статті є аналіз програм для дітей до трьох років, які рекомендовані МОН України, з позиції розвитку та виховання дітей з важкими порушеннями зору, з'ясування доцільності їх використання для дітей названої категорії, а також з'ясування наявності або відсутності потреби написання оновленої програми.

Методи дослідження: аналіз, синтез, порівняння, узагальнення.

Результати дослідження. На момент написання статті МОН України рекомендувала низку програм для дошкільної освіти, серед них є і такі, які можливо використовувати для дітей раннього віку. Умовно поділимо їх на 3 групи та проаналізуємо детальніше кожна з них. Зазначимо, що у даній статті

ми аналізуємо тільки ті частини програм, в яких мова іде про розвиток і виховання дітей від народження і до трьох (максимум – чотирьох) років.

1 група – програми, які частково «закривають» ранній вік, більшість з них орієнтовані на дітей з нормотиповим розвитком та віком від 2 років. До таких відносяться наступні програми.

Освітня програма «Дитина» (за науковим керівництвом В.О. Огнев'юк) (Беленька Г. В., Белкіна Е. В., Богініч О. Л, Богданець-Білокаленко Н. І., Васильсва С. А., Ваніуленко М. С., 2016) створена для вихователів, батьків та інших осіб, залучених до виховання та навчання дітей від 2 до 7 років. Програма «Дитина» оновлена відповідно до Державного стандарту дошкільної освіти України та рекомендована МОН. Даний віковий період (від 2х років) обраний авторами з огляду на те, що зазвичай саме в цьому віці дитина вперше потрапляє до дошкільного закладу освіти. Розділи програми побудовані відповідно до інваративної складової державного стандарту Дошкільної освіти України та структуровано за віковим принципом. Програма розрахована на педагогів та вихователів дошкільного освітнього закладу, хоча певні її складові можуть бути використані і в домашніх умовах.

Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля» також розрахована на дітей віком з третього року життя (Білан О. І., 2017). Аналогічно до попередньої вона охоплює основні освітні лінії та структурована відповідно до віку. Дана програма є зручною для використання, як в умовах сімейного виховання, так і в умовах дошкільного закладу освіти.

Програма “Радість творчості” є парціальною програмою з художньо-естетичного розвитку дітей раннього і дошкільного віку (Борщ Р. М., Самойлик Д. В., 2013). Основна увага в ній акцентована на виявленні та розвитку художніх і творчих здібностей у дітей. Програма структурована за віковими періодами та тематичними розділами Вона орієнтована на педагогів, але може бути використана і батьками.

Всі програми з цієї групи мають свої переваги. Проте враховуючи особливості розвитку дітей з важкими порушеннями зору не можуть бути

використані для них, особливо у ранньому віці, оскільки зміст програм і форма його реалізації частково (наприклад, формування уявлень про навколишній світ), а іноді і повністю (наприклад, розглядання ілюстрацій, знайомство з кіно та театром тощо) не підходять для даної категорії дітей.

2 група – програми, які орієнтовані на дітей з нормотиповим розвитком та віком від народження до 3 років.

Комплексна програма “Соняшник” (Калуська Л. В., 2014) визначає основні завдання розвитку, навчання і виховання дітей раннього віку згідно з Базовим компонентом дошкільної освіти (державним освітнім стандартом). Більше орієнтована на батьків, але може бути використана і педагогічними працівниками; структурована за віком та тематичними розділами.

Оновлена програма для освітньої роботи з дітьми від народження до шести років «Я у Світі» (Аксьонова О. П., Аніщук А. М., Артемова Л. В., 2019) структурована відповідно до віку дитини та освітніх ліній. Також наявні варіативні складові: «Комп’ютерна грамота», «Іноземна мова», «Хореографія» та «Шахи», частина з яких розроблено для старшого дошкільного віку, а також додатки, які містять різні практичні матеріали. Автори зазначають, що під час використання цієї програми варто орієнтуватися на психологічний, а не на біологічний вік дитини. Щодо раннього віку, то зазначеною програмою буде зручно користуватися, як батькам, так і педагогічним працівникам. При чому зазначимо, що чим більш старший вік описано, то більш вираженою стає орієнтація на вихователів та педагогів.

Програма розвитку дітей від пренатального періоду до трьох років “Оберіг” (Богуш А. М., Панасюк Т. В., Долинна О. П., 2014) відрізняється від усіх інших проаналізованих програм наявністю розділу «Усвідомлене батьківство (від запліднення до десятого дня життя)». Даний розділ ми не аналізували, оскільки він не відноситься до теми нашої статті, а також не прописаний у чинних нормативно-правових актах. Змістове наповнення програми узгоджено з Базовим компонентом дошкільної освіти. Програма

структурована за віком та основними лініями розвитку дитини, буде зручна для використання і батьками, і педагогічними працівниками.

Всі програми даної групи мають свої переваги. В цілому, їх можна взяти за основу для модифікації, щоб створити індивідуальну програму розвитку для дитини раннього віку з порушеннями зору. Але дана модифікація може бути виконана виключно особою, яка добре орієнтується, як у загальній віковій психології, так і у тифлопсихології. Також зазначимо, що подібна робота потребуватиме значних зусиль та часу. Не підготовлена особа, яка мало знайома з особливостями розвитку незрячої дитини не зможе коректно визначити ті елементи програм, які підйдуть для малюка з важкими порушеннями зору, адже окремі з них зовсім не підходять (наприклад, спостереження за роботою продавця з метою пограти в магазин вдома), а окремі переносяться у часі або потребують певної модифікації (наприклад спостереження за зміною дня і ночі). Окрім того, зазначені програми, звісно, не включають корекційну складову та не виокремлюють специфічні сфери, які потребують, як підвищеної уваги, так і спеціальних методів та прийомів навчання і розвитку (наприклад, орієнтація у просторі).

3 група – програми, які адресовані батькам, вихователям, педагогам та психологам, які працюють з дітьми раннього віку з особливими освітніми потребами різних нозологій. До цієї групи відносяться наступні програми.

Програма розвитку дітей дошкільного віку з порушеннями слуху (глухі, зі зниженим слухом, з кохлеарними імплантами) (Луцько К. В., 2019) включає і дітей раннього віку, але через специфіку не може бути використана для дітей з порушеннями зору.

Комплексна програма розвитку дітей дошкільного віку з аутизмом «Розквіт» (Тарасун В. В., Куценко Т. О., Скрипник Т. В., 2017), а також програма розвитку дітей дошкільного віку зі спектром аутистичних порушень (Анресва Н. С., Бабіч В., Базима Н. В., 2013) включають у себе розділи для дітей раннього віку. Проте вони можуть бути використані для дітей з порушеннями зору тільки частково, якщо є поєднання з розладами аутичного

спектру. При цьому вибір потрібних елементів і їх включення до індивідуальної програми розвитку потребують від фахівця (або батьків) глибоких знань у широких сферах спеціальної психології та корекційної педагогіки.

Програма розвитку дітей дошкільного віку з порушеннями опорно-рухового апарату 2012 року (Єфіменко М. М., Мога М. Д., Романенко О. І., 2015) спрямована на дітей раннього та дошкільного віку та у випадку поєднання порушень зору з порушеннями опорно-рухового апарату може бути використана, але потребує певної модифікації, виконаної спеціалістом, який має відповідні компетенції.

Програми для дітей дошкільного віку з інтелектуальними порушеннями, рекомендовані МОН (Мякушко О., 2015; Програма розвитку дітей дошкільного віку з розумовою відсталістю, 2013) орієнтовані на дітей відповідної категорії віком від 3 років, і не підходять для дітей раннього віку з порушеннями зору.

На разі українські фахівці та батьки можуть користуватися 2 програмами для дітей раннього віку з порушеннями зору: програмно-методичний комплекс «Програма розвитку сліпих дітей та зі зниженим зором від народження до 6 років», яка була рекомендована МОН у 2012 році (Вавіна Л. С., Бутенко В. А., Гудим І. М., 2012) та «Програмно-методичний комплекс розвитку незрячих дітей від народження до 6 років : програма ранньої допомоги дітям з важкими порушеннями зору від народження до 3-х років» (укладач Л.С. Вавіна), яка була надрукована у 2014 році під тим самим грифом МОН від 2012 року (Вавіна Л. С., 2014). Оскільки наразі на сайті МОН офіційно представлений варіант програми від 2014 року, то саме його проаналізуємо відповідно до Базового компоненту дошкільної освіти (Державного стандарту дошкільної освіти), нова редакція якого була прийнята у 2021 році. Перед аналізом зазначимо наступне.

По-перше, під час надання грифу МОН даній програмі діяв «Базовий компонент дошкільної освіти», який був прийнятий у середині 2012 року (Богуш А. М., Беленька Г. В., Богініч О. Л., 2012) проте швидше за все програмний комплекс був створений та поданий до грифування раніше за

набуття чинності Державного стандарту. Державний стандарт 2012 року вже був побудований на основі компетентісного підходу, структурований за освітніми лініями та містив очікувані результати дошкільної освіти. Проте зазначимо, що у ньому не згадувались ні ранній вік, ні діти з особливими освітніми потребами.

Концепція державного стандарту спеціальної освіти дітей з особливими потребами (схвалена рішенням колегії Міністерства освіти і науки та Президії Академії педагогічних наук України 23.06.99) хоча і згадувала про забезпечення рівних можливостей для отримання ранньої корекційної допомоги, здобуття освіти, була спрямована саме на початкову, основну і середню школу (Концепція державного стандарту спеціальної освіти..., 1999).

Також діюча на той час Концепція ранньої соціальної реабілітації дітей-інвалідів (постанова Кабінету Міністрів України від 12 жовтня 2000 р. N 1545) носила загальний характер та не регулювала питання методичного забезпечення (Концепція ранньої соціальної реабілітації дітей-інвалідів, 2000).

По-друге, рух за розвиток раннього втручання ще тільки розпочинався в Україні. Даний термін в українській науці не був загальноживаним. Зазначена програма була першою для даної категорії дітей раннього віку у вітчизняній корекційній педагогіці та психології.

По-третє, хоча термін «раннє втручання» набув розповсюдження у психологічній та педагогічній науці, а також зустрічається у нормативно-правових актах, проте у проаналізованих чинних (на момент написання статті) документах немає ні терміну «рання освіта», ні виписаних вимог до неї.

По-четверте, у зв'язку з особливостями життєдіяльності, психології та фізіології дітей раннього віку найдоцільнішим є виховання у родині. Тому питання доцільності орієнтації на освітні заклади та нормативно-правові акти, які регулюють освітній процес у них, залишається відкритим.

Проаналізуємо наскільки програма ранньої допомоги дітям з важкими порушеннями зору від народження до 3-х років відповідає Базовому

компоненту дошкільної освіти, затвердженому у 2021 році ми потребує вона змін та, якщо так, яких саме.

В оновленому Державному стандарті зазначено, що він спрямований на забезпечення рівного доступу до дошкільної освіти всіх дітей раннього та дошкільного віку, зокрема дітей з особливими освітніми потребами (Державний стандарт дошкільної освіти, 2021). Також у стандарті зазначено, що дитина дошкільного віку – це особа віком від трьох до шести (семи) років та описано очікувані компетенції дитини старшого дошкільного віку. Таким чином, у даному документі немає ні вимог до програм для дітей раннього віку, ні тих компетенцій, які має набути дитина на початок власне дошкільного віку. Проте, враховуючи, що у меті державного стандарту зазначено про необхідність забезпечення наступності між дошкільною та початковою освітою, можемо зробити висновок про очікування наступності між програмами для дітей раннього і дошкільного віку. Основа формування усіх компетенцій бере початок у ранньому дитинстві, тож можемо відшукати її елементи або базу саме у програмах для цього віку.

Отже, представлена на сайті МОН програмно-методичний комплекс (Вавіна Л. С., 2014). складається власне із самої програми та методичних рекомендацій для неї, що є дуже зручним у її використанні. Програма висвітлює особливості фізичного і психічного розвитку дитини від народження до 3-х років з важкими порушеннями зору, містить практичні рекомендації з організації ігрового розвивального середовища та корекційної спрямованості сенсомоторного, мовленнєво-комунікативного, особистісного розвитку. Програма спрямована більше на батьків, ніж на педагогів, що, враховуючи вікові особливості, є доцільним.

На жаль, програмно-методичний комплекс не містить пояснювальної записки, в якій були би висвітлені мета і загальні завдання програми (наявні тільки завдання по окремим напрямам розвитку), а також принципи, на яких вона побудована.

Відповідність цінностям дошкільної освіти, описаним у Державному стандарті. У програмі чітко не прописані дані цінності, але за результатами

аналізу змісту можна зробити висновок, що вона цілком реалізує наступні цінності: визнання самоцінності дошкільного дитинства, його потенціалу та особливої ролі у розвитку особистості; щасливе проживання дитиною дошкільного дитинства як передумова її повноцінного розвитку та подальшої самореалізації у житті; повага до дитини, особливостей її розвитку та індивідуального досвіду; розвиток творчих задатків, здібностей, талантів дітей. Частково відповідає: збереження традицій національного досвіду сімейного та суспільного виховання для збагачення культурного потенціалу взаємодії між поколіннями; цінувати життя і благополуччя як вміння плекати, підтримувати та створювати сприятливі умови для себе та інших у безпечному середовищі в природному, предметному та соціальному оточенні. Також у програмі слабко висвітлені наступні цінності: зміцнення фізичного, психічного та соціального здоров'я дитини.

Також у стандарті зазначено, що зміст та організація освітнього процесу визначаються принципами науковості, систематичності, активності, природовідповідності. Зміст програми відповідає усім вищезазначеним принципам, і окрім того ще принципу корекційно-розвивальної спрямованості.

За визначенням Базового компоненту дошкільної освіти ключові компетентності формуються за різними освітніми напрямками. Освітні напрями визначають зміст роботи закладу дошкільної освіти через організацію педагогом базових видів діяльності за підтримки батьків в умовах родинного виховання. У зв'язку з цим залишається відкритим питання, якою мірою мають відповідати освітнім напрямкам програми для дітей раннього віку, якщо вони створені для батьків і родинного виховання. Адже більшість дітей перебувають виключно на родинному вихованні у віці до трьох років, що є природним для дітей та їх родин.

Ключовими для дошкільної освіти визначено наступні компетентності: рухова і здоров'язбережувальна, особистісна, предметно-практична та технологічна, сенсорно-пізнавальна, логіко-математична та дослідницька,

природничо-екологічна та навички, орієнтовані на сталий розвиток, ігрова, соціально-громадянська, мовленнєва, художньо-мовленнєва, мистецько-творча (художньо-продуктивна, музична, театралізована). Усі перелічені компетентності повинні бути сформовані в різних видах діяльності за наступними освітніми напрямками: особистість дитини, дитина в сенсорно-пізнавальному просторі, дитина в природному довкіллі, гра дитини, дитина в соціумі, мовлення дитини, дитина у світі мистецтва.

У аналізованому Програмно-методичному комплексі матеріал структуровано за наступними напрямками: розвиток загальної моторики, розвиток дрібної моторики, розвиток орієнтування у просторі і мобільності, сенсорний розвиток та комунікативний розвиток. Кожен із цих напрямків має визначені корекційно-розвивальні завдання, описані відповідно до віку дитини, а також зазначено норми розвитку зрячих дітей та відповідні рекомендації для батьків дітей з важкими порушеннями зору. Таким чином можемо зробити висновок, що структурування та виклад матеріалу не відповідає актуальному Державному стандарту. Втім спробуємо проаналізувати детальніше кожен з компетенцій та їх відображення у програмі.

Рухова компетентність доволі добре представлена у програмі, при чому одразу у кількох напрямках, зокрема найбільше у напрямках з розвитку загальної та дрібної моторики, а також орієнтуванні у просторі і мобільності. Загальне зниження активності незрячої дитини, складнощі у орієнтуванні у просторі – ці питання давно вивчаються у тифлопсихології та тифлопедагогії, оскільки вищезазнані проблеми є доволі гострими. Саме тому наразі є певний масив інформації з їх профілактики та подолання, і тому їм так багато уваги приділено у програмі ранньої допомоги.

Здоров'язбережувальна компетентність натомість майже не представлена. Можливо знайти тільки окремі її елементи, наприклад основи уявлення про будову власного тіла. Проте зазначимо, що у зв'язку з віковими особливостями дітей до 3х років та ще й поєднаними з особливостями розвитку при важких порушеннях зору, питання формування основ цієї компетенції з однієї сторони

має надзвичайну важливість, а з іншої потребує подальшого вивчення, оскільки наукових даних не є достатньо.

Особистісна компетентність представлена у програмі. Зазначимо, що вік до 3 років є базовим у формуванні людської особистості і криза трьох років є одним із проявів «народження» особистості (Костенко Т. М., Кобильченко В. В., Довгопола К. С., 2020). Відповідно, усі види активності, в яких бере участь дитина раннього віку (особливо провідна діяльність) сприяють формуванню особистості. Також у програмі вказано про важливість формування уявлень про своє тіло, розуміння власного імені, елементів самостійності, проте немає інформації щодо формування самосвідомості, самооцінки та елементів регуляції власної поведінки та діяльності тощо.

Предметно-практична, технологічна компетентність широко висвітлена у програмі. У віці від 1 до 3 років провідною діяльністю дитини стає предметно-практична. Саме вона у цей час відіграє визначальну роль у розвитку і формуванні особистості. Окрім того предметно-практична діяльність відкриває широкі можливості для формування компенсаторних процесів. Через це вона детально представлена у програмі ранньої допомоги.

Аналогічно широко висвітлено і сенсорно-пізнавальна компетентність у відповідному напрямі «Сенсорний розвиток», оскільки у тифлопсихології традиційно багато уваги приділено розвитку збережених аналізаторів та формуванню картини світу на їх основі.

Щодо логіко-математичної та дослідницької компетентностей, то їх елементи також представлені у різних розділах, наприклад формування уявлень про величину, формування навичок аналізуючого сприймання і т.п.

Природничо-екологічну компетентність можна прослідкувати у питаннях сприймання природніх об'єктів та їх вивчення. Втім зазначимо, що через вікові особливості та особливості, пов'язані із труднощами візуального сприймання, на даному віковому етапі можливо говорити лише про самі базові, окремі елементи цієї компетентності. Відсутня також інформація щодо формування навичок, орієнтованих на сталий розвиток.

Ігрова компетентність не виокремлена в окремий напрям (як це зроблено для програм розвитку для дітей з порушеннями зору дошкільного віку). Про формування ігрових навичок згадується у контексті предметно-практичної та сенсорної діяльності, що втім відповідає віковим особливостям.

Соціально-громадянська компетентність представлена обмежено, в основному тільки у питаннях взаємодії «мати-дитина», при чому згадується про її важливість, але не розписується окремо, що саме сприяє її формуванню. Також у програмі рекомендується використання народних пісень, забавлянок і т.п., що може слугувати кроком до формування любові до Батьківщини.

Мовленнєву компетентність добре висвітлена у програмі, особливо у відповідному розділі «Комунікативний розвиток». Що стосується комунікативної компетентності, то, нашу думку, вона висвітлена тільки частково, оскільки у програмі більше уваги приділено саме мовленнєвому розвитку.

Формування елементів художньо-мовленнєвої компетентності можливо прослідкувати у знайомстві з музичним та поетичним мистецтвом. Проте детально вона не розкрита.

Також, на нашу думку, мистецько-творча компетентність практично зовсім не розкрито у даній програмі, що ймовірно пов'язано з віковими особливостями та складністю (і навіть неможливістю) візуального сприймання.

Окремі елементи спортивно-ігрової компетентності можна побачити у розділах присвячених розвитку загальної моторики.

Цифрова компетентність повністю відсутня у даній програмі і, враховуючи вік та стан зору дітей, це є доцільним на нашу думку. Проте враховуючи розвиток можливостей спілкування з родичами та друзями через нові цифрові технології, потрібно буде включати її окремі елементи у майбутньому.

Такі компетентності як іноземна мова та соціально-фінансова грамотність не актуальні для даної категорії дітей у ранньому віці.

Як було вже зазначено вище, програма ранньої допомоги дітям з важкими порушеннями зору до 3 років розписана по роках життя. Зміст по кожному року

розподілено по 5 напрямках. Кожен напрям має описані завдання та власне зміст програми, яка оформлена у вигляді таблиці. У даній програмі ніде не вживається термін «компетентність» та його похідні. Також немає описаних очікуваних результатів. Натомість наведені окремі норми розвитку нормотипової дитини та рекомендації для батьків, яким чином вони можуть допомогти своїй дитині досягти цих норм.

Також потрібно згадати про сильні сторони даної програми. По-перше, її зміст відповідає науковим поглядам щодо вікових особливостей дітей з важкими порушеннями зору і розкриває значну кількість сфер розвитку, актуальних саме для цієї категорії дітей. По-друге, вона орієнтована на батьків і це є доцільним, адже незрячі діти до 3х років зазвичай виховуються в родинних умовах, що є найкраще для них. По-третє, програма містить багато цінних практичних порад, скористатися якими можуть усі батьки, навіть ті, які не мають ні педагогічних, ні психологічних знань, ні обізнаності у тифлопсихології. По-четверте, дана програма є першою і, на момент написання статті, єдиною вітчизняною програмою спрямованою на розвиток та виховання дітей з важкими порушеннями зору раннього віку.

Висновки та подальші перспективи. Таким чином, програма ранньої допомоги дітям з важкими порушеннями зору від народження до 3 років (укладач Л.С. Вавіна, гриф МОН від 2012 року) має свої сильні та слабкі сторони. Вона є доволі зручною для користування батьками незрячої дитини раннього віку, але водночас в основному не відповідає тим підходам, які зараз є актуальними у вітчизняній дошкільній освіті, та вимогам, які прописані у Державному стандарті дошкільної освіти. Враховуючи рік написання це є цілком закономірно, оскільки на той час нові підходи тільки вироблялися і не були оформлені у законодавчих та інших нормах.

Дане питання потребує подальших наукових досліджень та методичних розробок, зокрема гостро постає питання написання нової програми для незрячих дітей від народження і до 3 років, яка би була вписана у сучасну парадигму розвитку дошкільної освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аксьонова О. П., Аніщук А. М., Артемова Л. В. та ін. (2019). *Я у Світі. Програма розвитку дитини від народження до шести років*. Київ : ТОВ «МЦФЕР-Україна».
2. Анресва Н. С., Бабіч В., Базима Н. В. та ін. (2013). *Програма розвитку дітей дошкільного віку зі спектром аутистичних порушень*. Режим доступу : <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchannya-ditej-u-specialnih-zakladah-osviti/osvita-ditej-z-osoblivimi-potrebami/navchalni-programi/korekcijni-programi/programi-rozvitku-dlya-ditej-z-osoblivimi-osvitnimi-potrebami-doshkilnogo-vidu>
3. Беленька Г. В., Белкіна Е. В., Богініч О. Л., Богданець-Білоskalенко Н. І., Васильєва С. А., Ваніуленко М. С. та ін. (2016). *Дитина: Програма виховання і навчання дітей від двох до семи років*. Київ : Київ, ун-т ім. Б. Грінченка.
4. Білан О.І. (2017). *Програма розвитку дитини дошкільного віку "Українське дошкільня"* Київ: Мандрівець.
5. Богуш А. М., Беленька Г. В., Богініч О. Л., Гавриш Н. В., Долинна О. П., Ільченко Т. С., Коваленко О. В., Лисенко Г. М., Машовець М. А., Низковська О. В., Панасюк Т. В., Піроженко Т. О., Поніманська Т. І., Сідельнікова О. Д., Шевчук А. С., Якименко Л. Ю. (2012). *Базовий компонент дошкільної освіти*. Режим доступу : <https://mon.gov.ua/storage/app/media/doshkilna/bazovij-komponent-doshkilnoi-osviti-na-sajt-ostatochnij.pdf>
6. Богуш А.М., Панасюк Т.В., Долинна О.П. та ін. (2014). *Програма розвитку дітей від пренатального періоду до трьох років "Оберіг"*. Тернопіль : Мандрівець.
7. Борщ Р. М., Самойлик Д. В. (2013). *Програма художньо-естетичного розвитку дітей раннього та дошкільного віку "Радість творчості"*. Тернопіль: Мандрівець.
8. Вавіна Л.С. (Ред.) (2014). *Програмно-методичний комплекс розвитку незрячих дітей від народження до 6 років : програма ранньої допомоги дітям з важкими порушеннями зору від народження до 3-х років*. Кіровоград : Імекс-ЛТД.
9. Вавіна Л. С., Бутенко В. А., Гудим І. М.. (2012). *Програмно-методичний комплекс "Програма розвитку сліпих дітей та зі зниженим зором від народження до 6 років*. Режим доступу : <https://ua1lib.org/book/3214870/3dbe65?id=3214870&secret=3dbe65>
10. *Деякі питання реалізації пілотного проекту "Створення системи надання послуг раннього втручання" для забезпечення розвитку дитини, збереження її здоров'я та життя*. (2016). Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/948-2016-%D1%80>
11. Єфіменко М.М., Мога М. Д., Романенко О. І. та ін. (2015). *Програма розвитку дітей дошкільного віку з порушеннями опорно-рухового апарату*. Режим доступу : <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchannya-ditej-u-specialnih-zakladah-osviti/osvita-ditej-z-osoblivimi-potrebami/navchalni-programi/korekcijni-programi/programi-rozvitku-dlya-ditej-z-osoblivimi-osvitnimi-potrebami-doshkilnogo-vidu>
12. Калуська Л. В. (2014). *Комплексна програма розвитку, навчання і виховання дітей раннього віку "Соняшник"*. Тернопіль : Мандрівець.
13. *Концепція державного стандарту спеціальної освіти дітей з особливими потребами* (1999). Режим доступу : <http://pomichna.osv.org.ua/pro-koncepciju-derzhavnogo-standartu-specialnoi-osviti-ditej-z-osoblivimi-potrebami-03-33-44-26-04-2020/>
14. *Концепція ранньої соціальної реабілітації дітей-інвалідів*. (2000). Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1545-2000-%D0%BF#Text>

15. Концепція створення та розвитку системи надання послуги раннього втручання в Україні. (2019). Режим доступу : <https://www.msp.gov.ua/projects/467/>

16. Костенко Т.М., Кобильченко В.В., Довгопола К.С. (2020). *Особистісно-орієнтовані технології навчання дітей з порушеннями зору в загальноосвітньому просторі* Режим доступу : https://lib.iitta.gov.ua/722339/1/%D0%9E%D1%81%D0%BE%D0%B1%D0%B8%D1%81%D1%82%D1%81%D0%BD%D0%BE-%D0%BE%D1%80%D0%BD%D1%82%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D0%BD_%D1%82%D0%B5%D1%85%D0%BD%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3i..%28%D0%BD.%D0%BC.%D0%BF%D0%BE%D1%81%D0%B1%D0%BD%D0%B8%D0%BA%29.pdf

17. Кропивницька М. Е. (2019). Впровадження послуги раннього втручання на рівні пілотних областей в Україні. *Інвестиції: практика та досвід*, 6, 132–137. DOI: 10.32702/2306-6814.2019.6.132

18. Кукуруза Г. В. (2017). Раннє втручання як система фасилітації розвитку дитини з психомоторними порушеннями. *Медична психологія*, 3, 44-47. Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mpsl_2017_12_3_12.

19. Луцько К.В. (Ред.) (2019). *Програма розвитку глухих дітей дошкільного віку*. Режим доступу : https://drive.google.com/file/d/1INC_3SwfHCH3H9AZsOAR4dOw9eSiOsp/view

20. Мякушко О. (2015). *Програма розвитку дітей дошкільного віку з розумовою відсталістю. Довкілля і розвиток мовлення. Методичні рекомендації*. Київ: Мандрівець.

21. *Про затвердження Базового компонента дошкільної освіти (Державного стандарту дошкільної освіти) нова редакція*. (2021). Режим доступу до ресурсу : https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf

22. *Програма «Батьки за раннє втручання в Україні»* (н.д.) . Режим доступу: <https://naiu.org.ua/programma-batky-za-rannyevtruchannya-v-ukrayini/>

23. *Програма розвитку дітей дошкільного віку з розумовою відсталістю*. (2013). Режим доступу : <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchannya-ditej-u-specialnih-zakladah-osviti/osvita-ditej-z-osoblivimi-potrebami/navchalni-programi/korekcijni-programi/programi-rozvitku-dlya-ditej-z-osoblivimi-osvitnimi-potrebami-doshkilnogo-viku>

24. Тарасун В. В., Куценко Т. О., Скрипник Т. В. та ін. (2017). *Комплексна програма розвитку дітей дошкільного віку з аутизмом «Розквіт»*. Тернопіль : Мандрівець.

REFERENCES

1. Aksonova O. P., Anishchuk A. M., Artemova L. V. та in. (2019). *Ya u Sviti. Prohrama rozvytku dytyny vid narodzhennia do shesty rokiv. [I am in the World. Child development program from birth to six years]*. Kyiv : TOV «MTsFER-Ukraina» [in Ukrainian].

2. Anreieva N. S., Babich V., Bazyma N. V. та in. (2013). *Prohrama rozvytku ditei doshkilnogo viku zi spektrom autystychnykh porushen. [Program for the development of preschool children with a range of autistic disorders.]*. Retrieved from <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchannya-ditej-u-specialnih-zakladah-osviti/osvita-ditej-z-osoblivimi-potrebami/navchalni-programi/korekcijni-programi/programi-rozvitku-dlya-ditej-z-osoblivimi-osvitnimi-potrebami-doshkilnogo-viku> [in Ukrainian].

3. Bielienka H. V., Bielkina E. V., Bohinich O. L., Bohdanets-Biloskalenko N. I., Vasyliieva S. A., Vaniulenko M. S. та in. (2016). *Dytyna: Prohrama vykhovannia i navchannia ditei vid dvokh do*

semy rokiv [Child: The program of education and training of children from two to seven years]. Kyiv : Kyiv, un-t im. B. Hrinchenka [in Ukrainian].

4. Bilan O.I. (2017). *Prohrama rozvytku dytyny doshkilnoho viku "Ukrainske doshkillia" [Preschool Child Development Program "Ukrainian Preschool"]* Kyiv: Mandrivets [in Ukrainian].

5. Bohush A. M., Bielienska H. V., Bohinich O. L., Havrysh N. V., Dolynna O. P., Ilchenko T. S., Kovalenko O. V., Lysenko H. M., Mashovets M. A., Nyzkivska O. V., Panasiuk T. V., Pirozhenko T. O., Ponimanska T. I., Sidielnikova O. D., Shevchuk A. S., Yakymenko L. Yu. (2012). *Bazoviy komponent doshkilnoi osvity. [The basic component of preschool education]*. Retrieved from <https://mon.gov.ua/storage/app/media/doshkilna/bazovij-komponent-doshkilnoyi-osviti-na-sajt-ostatochnij.pdf> [in Ukrainian].

6. Bohush A.M., Panasiuk T.V., Dolynna O.P. ta in. (2014). *Prohrama rozvytku ditei vid prenatalnoho periodu do trokh rokiv "Oberih" [The program of development of children from the prenatal period to three years "Oberig"]*. Ternopil : Mandrivets [in Ukrainian].

7. Borshch R. M., Samoilyk D. V. (2013). *Prohrama khudozhno-estetychnoho rozvytku ditei rannoho ta doshkilnoho viku "Radist tvorchosti" [The program of artistic and aesthetic development of children of early and preschool age "Joy of creativity"]*. Ternopil: Mandrivets [in Ukrainian].

8. Vavina L.S. (Ed.) (2014). *Prohramno-metodychnyi kompleks rozvytku nezriachykh ditei vid narodzhennia do 6 rokiv : prohrama rannoi dopomohy ditiam z vazhkymy porushenniamy zoru vid narodzhennia do 3-kh rokiv [Program-methodical complex of development of blind children from birth to 6 years: the program of early care for children with severe visual impairments from birth to 3 years]*. Kirovohrad : Imeks-LTD [in Ukrainian].

9. Vavina L. S., Butenko V. A., Hudym I. M.. (2012). *Prohramno-metodychnyi kompleks Prohrama rozvytku slypykh ditei ta zi znyzhenym zorom vid narodzhennia do 6 rokiv [Program-methodical complex Program for the development of blind children and visually impaired from birth to 6 years]*. Retrieved from <https://ua1lib.org/book/3214870/3dbe65?id=3214870&secret=3dbe65> [in Ukrainian].

10. *Deiaki pytannia realizatsii pilotnoho proektu "Stvorennia systemy nadannia posluh rannoho viruchannia" dlia zabezpechennia rozvytku dytyny, zberzhennia yii zdorovia ta zhyttia [Some issues of the implementation of the pilot project "Creating a system of early intervention services" to ensure the development of the child, maintaining his health and life]* (2016). Retrieved from <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/948-2016-%D1%80> [in Ukrainian].

11. Yefimenko M.M., Moha M. D., Romanenko O. I. ta in. (2015). *Prohrama rozvytku ditei doshkilnoho viku z porushenniamy oporno-rukhovoho aparatu [Program for the development of preschool children with musculoskeletal disorders]*. Retrieved from <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchannya-ditei-u-specialnih-zakladah-osviti/osvita-ditei-z-osoblivimi-potrebami/navchalni-programi/korekcijni-programi-programi-rozvytku-dlya-ditei-z-osoblivimi-osvitnimi-potrebami-doshkilnogo-viku> [in Ukrainian].

12. Kaluska L. V. (2014). *Kompleksna prohrama rozvytku, navchannia i vykhovannia ditei rannoho viku "Soniashnyk" [Comprehensive program of development, education and upbringing of young children "Sunflower"]*. Ternopil : Mandrivets [in Ukrainian].

13. *Kontseptsiia derzhavnogo standartu spetsialnoi osvity ditei z osoblyvymy potrebamyiu [The concept of the state standard of special education of children with special needs]* (1999). Retrieved from <http://pomichna.osv.org.ua/pro-koncepciju-derzhavnogo-standartu-specialnoi-osviti-ditei-z-osoblivimi-potrebami-03-33-44-26-04-2020/> [in Ukrainian].

14. *Kontsepsiia rannoi sotsialnoi reabilitatsii ditei-invalidiv [The concept of early social rehabilitation of children with disabilities].* (2000). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1545-2000-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].

15. *Kontsepsiia stvorennia ta rozvytku systemy nadannia posluhy rannoho vtruchannia v Ukraini [The concept of creating and developing a system for providing early intervention services in Ukraine].* (2019). Retrieved from <https://www.msp.gov.ua/projects/467/> [in Ukrainian].

16. Kostenko T.M., Kobylichenko V.V., Dovhopola K.S. (2020). *Osobystisno-orientovani tekhnologii navchannia ditei z porushenniamy zoru v zahalnoosvitnomu prostori [Personality-oriented technologies of teaching children with visual impairments in the general educational space].* Retrieved from https://lib.iitta.gov.ua/722339/1/%D0%9E%D1%81%D0%BE%D0%B1%D0%B8%D1%81%D1%82i%D1%81%D0%BD%D0%BE-%D0%BE%D1%80ie%D0%BD%D1%82%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D0%BDi_%D1%82%D0%B5%D1%85%D0%BD%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3ii_%28%D0%BD_%D0%BC_%D0%BF%D0%BE%D1%81i%D0%B1%D0%BD%D0%B8%D0%BA%29.pdf [in Ukrainian].

17. Kropivnytska, M. (2019). *Vprovadzhennia posluhy rannoho vtruchannia na rivni pilotnykh oblastei v Ukraini [Early intervention service implementation at the level of the pilot areas in Ukraine].* *Invystsiyi: praktyka ta dosvid*, 6, 132–137. DOI: 10.32702/2306-6814.2019.6.132

18. Kukuza H. V. (2017). *Rannie vtruchannia yak systema fasylytatsii rozvytku dytyny z psykhomotornymy porushenniamy [Early intervention as a system of facilitation of child development with psychomotor disorders].* *Medychna psykhohiia*, 3, 44-47. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mpsl_2017_12_3_12 [in Ukrainian].

19. Lutsko K.V. (Ed.) (2019). *Prohrama rozvytku hlukhykh ditei doshkilnogo viku [Development program for deaf preschool children].* Retrieved from https://drive.google.com/file/d/1INC_3SwfHCH3H9AzsOAR4D0w9eSiOsp/view [in Ukrainian].

20. Miakushko O. (2015). *Prohrama rozvytku ditei doshkilnogo viku z rozumovoiu vidstaliu. Dovkilia i rozvytok movlennia. Metodychni rekomendatsii. [Program for the development of preschool children with mental retardation. Environment and speech development. Guidelines.]* Kyiv: Mandrivets. [in Ukrainian].

21. *Pro zatverdzhennia Bazovoho komponenta doshkilnoi osvity (Derzhavnogo standartu doshkilnoi osvity) nova redaktsiia [On approval of the Basic component of preschool education (State standard of preschool education) new edition].* (2021). Retrieved from https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf [in Ukrainian].

22. *Prohrama «Batky za rannie vtruchannia v Ukraini» [Parents for Early Intervention in Ukraine].* (n.d.) Retrieved from <https://naiu.org.ua/programa-batky-za-rannyevtruchannya-v-ukravini/> [in Ukrainian].

23. *Prohrama rozvytku ditei doshkilnogo viku z rozumovoiu vidstaliu [Program for the development of preschool children with mental retardation].* (2013). Retrieved from <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchannya-ditei-u-specialnih-zakladah-osviti/osvita-ditej-z-osoblivimi-potrebami/navchalni-programi/korekciini-programi-programi-rozvytku-dlya-ditej-z-osoblivimi-osvitnimi-potrebami-doshkilnogo-viku> [in Ukrainian].

24. Tarasun V. V., Kutsenko T. O., Skrypnyk T. V. ta in. (2017). *Kompleksna prohrama rozvytku ditei doshkilnogo viku z autyzmom «Rozkvit» [Comprehensive program for the development of preschool children with autism "Prosperity"].* Ternopil : Mandrivets. [in Ukrainian].

Матеріал надійшов до редакції 05.07.2021 р.